

1 De wording van het wereldbestel

Martijn Lak, Joris Voorhoeve en Geor Hintzen

Inhoudsopgave

1.1	Ontwikkeling van de internationale betrekkingen	20
1.1.1	Vier hoofdvormen van politieke organisatie	21
1.1.2	Waar gaan internationale betrekkingen over?	22
1.1.3	Voorlopers van het huidige statenstelsel	23
1.1.4	De staat als rechtsfiguur en de scheiding van machten	25
1.1.5	Soevereiniteit en volkenrecht	26
1.1.6	De Vrede van Westfalen en het machtsevenwicht	27
1.2	Van Westfalen naar Wenen	28
1.2.1	De Republiek	28
1.2.2	De revoluties van de achttiende eeuw	29
1.2.3	Economisch denken in de internationale betrekkingen	34
1.2.4	De opkomst van de natie en het nationalisme	35
1.2.5	De vermaatschappelijking in de negentiende eeuw	36
1.3	Europa na het Weens Congres	37
1.3.1	Van Wenen naar Berlijn	37
1.3.2	Het koloniale imperialisme	40
1.3.3	De aanloop naar de Eerste Wereldoorlog	45
1.4	Twee wereldoorlogen	49
1.4.1	De Eerste Wereldoorlog	49
1.4.2	Het interbellum	55
1.4.3	Communisme, fascisme en parlementaire democratie	62
1.4.4	De Grote Depressie en de doorbraak van Hitler	64
1.4.5	Naar de Tweede Wereldoorlog	70
1.4.6	De Tweede Wereldoorlog	74
1.5	De naoorlogse wereldorde en de 'New World'	80
1.5.1	De wereldorde na 1945 en de Koude Oorlog	80
1.5.2	Dekolonisatie en de oorlog in Vietnam	88

1.5.3	Het einde van de Koude Oorlog	92
1.5.4	Een nieuwe wereldorde	95
1.5.5	Het multipolaire bestel	99

1.1 Ontwikkeling van de internationale betrekkingen

Dit boek gaat over internationale betrekkingen. Dan denken we meteen aan staten en aan buitenlandse politiek. Maar vóór er staten waren, bestonden andere vormen van politieke organisaties. Van oorsprong leefden mensen in kleine gemeenschappen van families, stammen en clans, met lokale heersers, zoals stamoudsten. Door bevolkingsgroei, vorming van legers, verovering, handel en de aanleg van grote irrigatiestelsels werden grotere bestuurlijke eenheden gevormd, met koningen, keizers en andere vorsten. Sterke koninkrijken lijfden zwakkere in en zo werden keizerrijken gevormd. De grote wereldrijken zoals van de farao's, Inca's, Perzen, Mogols en Chinese keizers heersten over uitgestrekte gebieden. In de westerse wereld is het Romeinse Rijk een goed voorbeeld. Veel later, na de ondergang van veel keizerrijken, werd Spanje in de zestiende eeuw een wereldrijk. In de late zeventiende eeuw trachtte Frankrijk hetzelfde te doen en in de negentiende eeuw was het Groot-Brittannië dat de wereld zijn imperiale ambities toonde.

20 Ook in de twintigste eeuw werd nog naar de vestiging van wereldrijken gestreefd door onderwerping van andere staten, zoals de Sovjet-Unie een communistische internationale ordening nastreefde, en zoals nazi-Duitsland een duizendjarig rijk in heel Europa wilde vestigen. Maar al deze grote rijken en machten moesten de wereld delen met andere grootmachten.

De heersers van de oude keizerrijken, zoals het Romeinse Rijk, het Perzische Rijk en het Chinese Keizerrijk, dachten dat zij over vrijwel de hele wereld heersten. Een wereld die in hun ogen nog plat was. Eigenlijk waren dit uitgestrekte regionale machten. Er was nog weinig communicatie tussen de verschillende werelddelen, al kwam die met de handel en zeevaart langzaam op gang.

Internationale betrekkingen worden tegenwoordig sterk bepaald door de relaties tussen staten, al zijn er ook andere spelers op het wereldtoneel, zoals internationale organisaties, multinationale ondernemingen en non-gouvernementele instellingen. Die komen allemaal in dit boek aan de orde. Wanneer we naar de geschiedenis van internationale betrekkingen kijken, is het van belang eerst het moderne statensysteem toe te lichten voordat we de wording van het internationale bestel verder uit de doeken doen.

1.1.1 Vier hoofdvormen van politieke organisatie

Door de eeuwen heen kunnen we vier hoofdvormen van grote politieke organisaties onderscheiden: het keizerrijk, het feodale systeem, stadstaten en het stelsel van aparte ‘nationale’ staten met redelijk vastomlijnde grenzen. Deze vier soorten overheersten in bepaalde perioden van de geschiedenis en in sommige regio’s, maar het is belangrijk te weten dat ze ook naast elkaar bestonden. Toen grote delen van Europa onder het Romeinse Rijk (ca. 750 voor Christus – 476 na Christus) vielen, bestonden er in delen van het huidige China en India al eenheden die erg leken op de staten die we nu kennen. En in de feodale tijd in het Europa van de Middeleeuwen waren er ook stadstaten, zoals Venetië en Florence. En ook al vóór die tijd, in de Griekse oudheid, bestond dat land uit zelfstandige, naar grootte en macht zeer verschillende, stadstaten. Athene en Sparta zijn daarvan het beste voorbeeld. Het woord ‘politiek’ betekent oorspronkelijk stadsbestuur: het Griekse ‘polis’ betekent ‘stad’.

In het Europese feodale systeem waren mensen ondergeschikt aan adellijke heersers: een koning of keizer en daaronder de afdalende machtsorde van hertogen, graven, baronnen en jonkheren. De plichten die de mensen hadden, waren niet alleen afhankelijk van het gebied waar ze woonden. Mensen moesten een lokale pachtheer gehoorzamen. Daarnaast hadden zij ook plichten te vervullen aan bisschoppen en de paus. Dit systeem ontstond in Europa na de val van het Romeinse Rijk in 476. Aan wie je moest gehoorzamen kon ineens veranderen, doordat bijvoorbeeld een koning trouwde en zo een nieuwe politieke eenheid vormde. Mensen die geboren werden als Frans, konden op slag onder Vlaamse of Engelse heersers komen te vallen. De conflicten die destijds tussen heersers speelden en de betrekkingen tussen politieke leiders zijn maar gedeeltelijk te vergelijken met de betrekkingen zoals we die nu kennen. Conflicten waren niet gebonden aan staatsgrenzen. Het feodale stelsel heerste in Europa tot laat in de Middeleeuwen en in sommige landen tot in de negentiende eeuw.

Het stelsel van ‘nationale staten’ zoals wij dat nu kennen, is vooral gegroeid in de zestiende en zeventiende eeuw, toen koningen hun gebieden gingen moderniseren, nationale talen, rechtsstelsels en culturen gingen bevorderen en een grote mate van cohesie (interne samenhang) nastreefden. De koning was de soeverein (hoogste macht) en de staat werd geacht onafhankelijk te zijn, dat wil zeggen: geen hogere, wereldlijke macht boven zich te erkennen. Iets vergelijkbaars is ook al terug te vinden in India en China rond de vijfde

eeuw voor Christus. Al in de vijftiende eeuw kende het huidige Italië voorts een systeem van kleinere stadsstaten die geregeerd werden door rijke (al dan niet adellijke) families. Maar pas in 1648 werd het politieke ordeningsprincipe in Europa een stelsel van 'nationale staten'.

Met het tekenen van de Verdragen van Münster en Osnabrück (Vrede van Westfalen) in dat jaar kwam een einde aan twee slopende conflicten, de Dertigjarige Oorlog en de Tachtigjarige Oorlog. In deze oorlogen vochten meerdere Europese grootmachten met elkaar. Toen in 1648 twee belangrijke internationale conferenties een einde aan deze conflicten maakten, werd besloten dat Europa zou komen te bestaan uit soevereine staten met vastomlijnde grenzen. Deze staten zouden binnen hun grenzen het hoogste gezag genieten en de staten onderling hadden zich niet te bemoeien met binnenlandse zaken van andere staten. De soevereine staten moesten elkaar respecteren, elkaar niet veroveren, en hun betrekkingen in verdragen regelen. De staten waren 'soverein' en het internationale toneel anarchisch, dat wil zeggen: zonder een duidelijk en sterk bestuur daarboven. Wel zijn er sinds de tweede helft van de negentiende eeuw internationale organisaties bij gekomen, ook al zijn de meeste daarvan vooral onderhevig aan de macht van de grootste lidstaten daarvan.

1.1.2 *Waar gaan internationale betrekkingen over?*

Wat zijn internationale betrekkingen dan precies? 'Betrekking' is hier een ander woord voor een verhouding of band. 'Internationaal' betekent 'tussen naties' (of staten). Met andere woorden, 'internationale betrekkingen' betekent hoe naties of landen of staten met elkaar omgaan en welke afspraken en gebruiken zij daarbij maken en volgen. Dit verwijst allereerst naar het interstatelijke verkeer oftewel de contacten en afspraken die staten, vertegenwoordigd door hun regeringen, onder elkaar hebben. In bredere zin kan de term ook verwijzen naar de contacten en afspraken die organisaties of personen uit verschillende landen onderling of met buitenlandse regeringen hebben.

Internationale betrekkingen gaan dus allereerst over landen, staten of naties. Eigenlijk zijn dat drie aspecten van ongeveer, maar niet helemaal, hetzelfde. Een 'land' was eerst een vage term voor het gebied of de streek waar een volk woont. Met de komst van de 'staat' krijgt een land een bestuur met rechtspersoonlijkheid en vaste grenzen. Ten slotte betekent de komst van het begrip 'natie', dat een volk met gemeenschappelijke kenmerken betekent, de vorming van een vermeende gemeenschap binnen de staat of soms over de grenzen heen. Het begrip staat valt niet altijd samen met natie, want een staat is

een politieke organisatie, die ook meer dan één volk kan omvatten, zoals Zwitserland. In het dagelijks taalgebruik worden land, volk en natie gebruikt alsof zij hetzelfde zijn. Het woord natiestaat suggereert dat staat en volk geheel samenvallen en de staat geen diverse samenstelling heeft – wat in feite vaak juist wel het geval is. Het is dus het duidelijkst om van staten te spreken. Maar ook daar is weer een uitzondering op: de Verenigde Staten zijn één staat die bestaat uit deelstaten zoals Californië en Texas.

Door de beschreven ontwikkelingen groeide in de geschiedenis van Europa een statensysteem, waarvan de internationale betrekkingen de basis zouden gaan vormen voor kernbegrippen in de hedendaagse wereldpolitiek. Door het Europees kolonialisme en de groei van internationale organisaties verspreidde dit systeem zich over bijna de hele wereld.

De meeste moderne begrippen en basisregels van internationale betrekkingen zijn in Europa ontwikkeld. Vrijwel alle termen van internationale betrekkingen en recht zijn tot stand gekomen binnen de Europese context. Daarom is een overzicht noodzakelijk van de Europese ontwikkelingen en ideeën die hebben geleid tot het huidige internationale bestel. Dit betekent niet dat de politieke geschiedenis van andere werelddelen niet even belangrijk zou zijn als die van Europa. Elk volk, gebied, continent en beschaving heeft een unieke geschiedenis die invloed heeft op het hedendaags politieke handelen. In dit boek wordt niet gepoogd een overzicht van de veelomvattende wereldgeschiedenis te geven. Voor een goed begrip van de kernbegrippen van de leer van de internationale betrekkingen is het alleen nodig de politieke geschiedenis van het Europese statensstelsel samen te vatten. In Hoofdstuk 3 in dit boek zullen beknopt ook andere, niet Europese statensystemen worden genoemd, zoals in Azië.

1.1.3 *Voorlopers van het huidige statensstelsel*

Een pril begin van het Europese statensysteem kan worden gevonden in de opdeling van het 'Frankenrijk' van Keizer Karel de Grote (843) en de kerstening (het christelijk worden) van Europa. De Franken waren een Germaanse stam uit het noorden van wat nu Duitsland en Nederland is, die naar het zuiden oprukte en gebieden veroverde, die eerder door de Romeinen waren veroverd. Tegelijk namen deze Franken het christelijk geloof aan in de plaats van hun eerdere 'heidense' geloven. Dit startte de ontwikkeling van het christendom in Europa – dat tot het einde van de Middeleeuwen zou voortduren.

Na de dood van Karel de Grote ontstonden drie rijken of eenheden, die tot op de dag van vandaag sporen hebben nagelaten: in het westen lag Frankrijk en

in het oosten het Duitse Rijk; tussen deze beide rijken lag een tussenrijk dat zich uitstrekte van wat nu Italië en Zwitserland is over de Elzas en Lotharingen naar de Lage Landen toe. Het Duitse Rijk erfde de keizerkroon, de andere heersers waren koningen.

Figuur 1 Verdeling van het Frankische rijk in 843 onder drie kleinzonen van Karel de Grote¹

Deze rijken waren geen territoriale staten in de moderne betekenis. Het waren feodale eenheden, waarvan de lokale machthebbers (hertogen, graven, baronnen) trouw zwoeren aan hun koning. Deze rijken waren meer gebaseerd op betrekkingen tussen mensen dan op een afgebakend grondgebied. Zo was het recht gebaseerd op iemands persoonlijke status en niet op zijn grondgebied. Nog vele eeuwen zouden veel rijken een lappendeken van verschillende rechtssystemen zijn: kerkelijk (ook wel canoniek) recht, Romeins, stads- en plattelandsrecht. Grenzen waren geen duidelijke lijnen, maar vloeiden in elkaar over. Veel heersers bezaten een verzameling van gebieden, die niet aan elkaar grensden. Door oorlogen en door vererving in het algemeen kwamen steden en landerijen vaak in handen van andere heersers. De vroege geschiedenis van Europese staatvorming was een proces, waarin geweld de overhand had, maar pogingen werden gedaan om de vrede te handhaven door geloof en recht.

Van 962 tot 1806 bestond er op papier een soort Europees bestel dat het Heilige Roomse Rijk werd genoemd, wat suggereert dat er een bovenstatelijk machtsorde was. Dit 'Rijk' omvatte echter niet alle staten; het had geen werkelijk bovenstatelijk bestuur en was dus meer fictie dan werkelijkheid. Naast (of boven) de wereldlijke heersers was de (rooms-katholieke) kerk tot aan de Reformatie in de zestiende eeuw een belangrijke verenigende kracht. De kerk, die niet alleen veel godsdienstig gezag had, maar door grote rijkdom en grondbezit ook veel wereldlijke macht bezat, was gedurende die periode de

enige overkoepelende instelling in West-Europa en beschikte eeuwenlang over personen die konden lezen en schrijven. De kerk was bovendien bij alle belangrijke gebeurtenissen van ‘gewone’ mensen betrokken – geboorte, huwelijk en dood. De eenheid van de kerk vormde een geducht wapen in de strijd tegen het pre-christelijke ‘heidendom’ en leidde uiteindelijk tot de kerstening van heel Europa. Het Latijn van de kerk vormde een gemeenschappelijke schrijftaal tussen de Frankische koninkrijken, die in de kanselarijen – de schrijfafdelingen van de regeringen uit die tijd – werd gebruikt om brieven en verdragen te schrijven. Zo ontstond een vorm van diplomatiek Latijn op basis waarvan het Europese systeem van internationale betrekkingen werd vormgegeven. Naast een cultuur van ‘eden van trouw’ en mondelinge afspraken ontstond het gebruik om contacten tussen heersers schriftelijk vast te leggen. Door kerstening en latinisering werden geleidelijk de omliggende gebieden bij dit internationale verkeer betrokken, zoals Spanje, Portugal, Brittannië (Engeland, Schotland), Denemarken, Zweden en Polen.

1.1.4 *De staat als rechtsfiguur en de scheiding van machten*

De tegenstelling tussen wereldlijke heersers, die met inzet van legers hun macht konden uitbreiden, en de kerk, die op grond van godsdienst gezag uitoefende, leidde tot ernstige conflicten. De zogenoemde Investituurstrijd (investituur = benoeming) ging over het recht van de Duitse keizer Hendrik IV om mee te bepalen wie de bisschoppen (leidende priesters) van de kerk benoemde. Dit was niet onbelangrijk voor hem, omdat de keizer vanaf ongeveer het jaar 1000 steeds vaker hoge geestelijken (vooral bisschoppen) benoemde om belangrijke ambtelijke functies in te nemen ten koste van de soms opstandige adel. Geestelijken hadden als voordeel ten opzichte van de adel dat zij vaak beter waren opgeleid, maar ook dat zij door het celibaat (verbod om te trouwen) geen nageslacht hadden. Zo kon de keizer de macht over regionale gebieden beter aan zich houden. Geestelijken maakten echter deel uit van de Kerk en werden in beginsel door de paus benoemd. Op die manier had de Kerk grote invloed in de binnenlandse zaken van het Duitse Rijk.

In eerste instantie verloor de Duitse keizer deze strijd, toen paus Gregorius VII hem in de ban deed (van het geloof uitsloot) en belangrijke adellijke machthebbers zich tegen hem keerden. Hendrik IV moest naar Canossa reizen om vergiffenis aan de paus te vragen (de ‘gang naar Canossa’, 1077). De strijd zou nog even duren; pas door het Concordaat van Worms van 1122 werd bepaald dat alleen de paus (hoge) geestelijken mocht benoemen, maar dat de keizer wel degene was die bepaalde of (hoge) geestelijken wereldlijke taken

mochten uitoefenen. Zo ontstond langs de weg van de betrekkingen tussen het Duitse Rijk en de kerk een eerste idee van een scheiding van kerk en staat en dus van scheiding van machten. Doordat de kerk werd losgekoppeld van de staat, kon later bovendien het idee van een seculiere (wereldlijke, niet godsdienstige) staat opkomen.

In de praktijk vormde de internationale politiek een zaak van machtige personen die hun landen en volken min of meer als hun eigendom beschouwden. Halverwege de Middeleeuwen ontstond echter het idee dat een land ook een onpersoonlijke instelling kon zijn. Vóór die tijd konden alleen natuurlijke personen handelen met rechtsgevolgen (bijvoorbeeld contracten sluiten, eigendom hebben, een naam bezitten). Instellingen die volgens het recht konden handelen heten 'rechtspersonen'. Het klassieke Romeinse recht kende de notie van rechtspersoon niet. Alleen natuurlijke personen (mensen dus) konden volgens de Romeinen rechtspersoonlijkheid hebben, niet instellingen. Hoewel dit begrip allereerst werd toegepast op instellingen, zoals de kerk, de universiteiten (= *universitas*) en ondernemingen, werd het pas enkele eeuwen later toegepast op de staat.

1.1.5 Soevereiniteit en volkenrecht

26

De toepassing van het idee van de rechtspersoon op de staat bleef niet zonder gevolgen. Het was nodig een eind te maken aan de onophoudelijke oorlogen binnen landen tussen feodale heersers. Daarvoor in de plaats kwam de centrale rechtsstaat, die vrede en vrijheid biedt, en de hoogste rechtsorde vormt, dat wil zeggen: soeverein is. De staatssoevereiniteit werd losgekoppeld van de sterfelijke soeverein (koning). De staat was een almachtige rechtspersoon tussen de andere rechtspersonen in. Doordat een aantal landen in het noorden van Europa zich afkeerde van de kerk en het gezag van de Paus niet meer erkende, werd de godsdienstige eenheid van het Europese statensysteem verbroken.

Denkers over de staat, het recht en de soevereiniteit in Europa zochten al in de vijftiende eeuw de oplossing voor een vreedzame internationale orde vooral in het recht. In hun internationale betrekkingen waren staten niet enkel afhankelijk van macht en geweld, maar dienden zij zich aan het volkenrecht te houden, zo was hun leer. Staten waren in die optiek moreel verantwoordelijk voor wat zij deden in hun internationale betrekkingen. Door de Reformatie onder Maarten Luther (1483-1546) en Johannes Calvijn (1509-1564)

ontstonden naast rooms-katholieke landen, die het gezag van de Paus erkenden, immers ook protestantse landen.

De Nederlander Hugo de Groot, of Grotius (1583-1645), ging uit van het 'natuurrecht', dat gebaseerd is op de menselijke rede. Hiermee gaf hij de staat een seculier (wereldlijk) karakter. Door de systematische en juridische manier waarop hij zijn theorie uitwerkte, wordt hij wel de vader van het moderne internationale recht genoemd. In zijn boek *Het recht van oorlog en vrede* (1625) hebben staten volgens Grotius alleen het recht oorlog te voeren, indien zij een vordering op een andere staat niet vreedzaam kunnen afdwingen. Staten hebben daarom plichten tegenover elkaar. Zij mogen niet zomaar oorlog tegen elkaar voeren, maar alleen als een oorlog gerechtvaardigd is. Daarbij kunnen staten niet neutraal blijven, omdat alle staten moeten meedoen met het straffen van een staat die een ongerechtvaardigde oorlog voert. Daarmee onderkende Grotius een soort van supranationale (boven de staten geldende) plicht van staten ten opzichte van elkaar. In de ogen van Grotius wordt de soevereiniteit van een staat op het internationale vlak beperkt door het (natuur)recht. Staten behoren ook in de oorlog regels te respecteren. Natuurrecht gaat ervan uit dat er basisrechten zijn die van alle tijden en plaatsen zijn.

1.1.6 *De Vrede van Westfalen en het machtsevenwicht*

In de praktijk kwam er van de ideeën van staatkundige denkers niet veel terecht. Aan de toestand van veelvuldige oorlogvoering tussen staten kwam pas met de twee Vredes van Westfalen (1648) enige verandering. Deze vredes maakten een einde aan de Dertigjarige Oorlog in 'Duitsland' (1618-1648) en de Tachtigjarige Oorlog tussen Spanje en Nederland (1568-1648). Voor het eerst werd het idee van een systeem van soevereine staten officieel verankerd en bepaald dat er geen hogere macht was dan de staat. Staten hadden het recht om zonder toestemming van de kerk verdragen te sluiten. De erkenning van de soevereiniteit van een staat door andere soevereine staten werd daardoor belangrijk. Door deze nadruk op de soevereiniteit van de staat raakten de persoonlijke verhoudingen tussen heersers, die tot dan toe doorslaggevend waren geweest, meer en meer op de achtergrond. Vanaf 1648 kregen de institutionele en juridische aspecten van de staat de overhand boven het persoonlijke en willekeurige. Deze ontwikkeling verliep echter niet overal op dezelfde manier. Het zou tot in de twintigste eeuw duren voordat overal de onpersoonlijke staat als institutie werd gevestigd.

Een belangrijk persoonlijk element bleef in 1648 nog wel in stand op het gebied van de godsdienst. Door het beginsel ‘van wie het bewind, van die het geloof’ werd de godsdienst van een land bepaald door het geloof van de heerser. De vredesverdragen waren bedoeld als erkenning, door de rooms-katholieke landen, van de landen die zich aan het gezag van de Paus hadden onttrokken, zoals de Republiek der Verenigde Nederlanden (‘Nederland’). Tot in de negentiende eeuw werd het belangrijk geacht dat de heerser en het merendeel van de bevolking hetzelfde geloof hadden. Slechts enkele landen, zoals Nederland, stonden vroeger (vaak oogluikend) de aanwezigheid van andere geloofsgemeenschappen op hun grondgebied toe. Godsdienstoorlogen duurden echter voort. Met de Vrede van Utrecht (1713) kwam er pas een einde aan.

Deze laatste vrede was ook belangrijk, omdat voor het eerst sprake was van het bewust nastreven van een machtsevenwicht tussen Europese landen, niet alleen in Europa, maar ook, voor zover van toepassing, daarbuiten. De onderhandelingen werden door beroepsdiplomaten gevoerd met het Frans als voertaal. Het Frans zou tot 1919 de enige diplomatieke voertaal blijven.

1.2 Van Westfalen naar Wenen

1.2.1 *De Republiek*

In de Nederlanden nam al in de vijftiende en zestiende eeuw de invloed van het feodale stelsel af en werden de steden politiek en economisch steeds belangrijker. De bestuurders van de steden kwamen uit voorname geslachten, die wedijverden om bestuurlijke functies. Mensen konden toetreden tot deze ‘patriciërs’ of regentenklasse, mits rijkdom en afstamming van een van de aangesloten familiegeslachten viel aan te tonen. Deze patriciërs wilden geen invloed van vorsten en de kerk, maar zelf inspraak op het bestuur. De adel had weinig in te brengen in het stadsbestuur.

De invloed van de Republiek der Verenigde Nederlanden, die in 1581 ontstond, was toen veel groter dan veel mensen tegenwoordig denken. De Republiek werd als vooruitstrevend voorbeeld gezien in andere landen zoals Engeland, de Duitse gebieden en Noord-Amerika in de achttiende eeuw. Het opeisen van de soevereiniteit door de burgers onder leiding van lagere overheden – met Willem van Oranje voorop – van de koning van Spanje, vormde een tot dan toe ongekend voorbeeld. De afgevaardigden vanuit de zeven provincies (de Verenigde Nederlanden) vormden de Staten-Generaal en het begin van een

democratie. Deze leek bepaald niet op ons huidig democratisch bestel: de toegang tot de macht was voorbehouden aan een handjevol regenten, ongeveer 0,1 procent van de bevolking.² Maar de vrijheid, tolerantie en het republikeinse staatsbestuur van de Republiek der Verenigde Nederlanden hadden een uitwerking ver buiten de grenzen en leidden ook elders tot gedachten over vrije rechtsstatelijke republieken.

De Republiek vormde in de zestiende en zeventiende eeuw een wereldmacht, niet alleen in de handel, ook op gebied van militaire en maritieme ontwikkelingen, wetenschap en kunst. De Republiek bezat in de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw, een vloot van 10.000 schepen, die over alle wereldzeeën voeren. Ook internationale handel en het bankwezen ontwikkelden zich, vooral in Amsterdam. De Amsterdamse Wisselbank met zijn 100 procent in geld gedekte wissels legde de basis voor de eeuwenlange internationale positie van de (Amsterdamse) gulden.

Aan het einde van de zeventiende eeuw was de Republiek over zijn hoogtepunt heen. Groot-Brittannië, met een veel talrijker bevolking en omvangrijker gebied, versloeg Nederland in de wedijver om maritieme macht in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Dit werd ironisch genoeg ingeluid met de tocht naar Chatham onder leiding van Michiel de Ruyter, wat een maritieme nederlaag van Groot-Brittannië werd. De nederlaag legde de basis voor de opbouw van een nieuwe, veel sterkere Britse vloot.

De Republiek bleef echter volgens recente schattingen nog tot omstreeks 1820 het rijkste land ter wereld. De grootste bijdrage daaraan leverde overigens de handel op de Oostzee, de zogenoemde ‘moedernegotie’. De Verenigde Oost-Indische Compagnie, die Nederland grote rijkdommen uit Indië had gebracht, kwam tot verval door wanbestuur, opiumhandel, corruptie en concurrentie door Britse en Franse koloniale handelspraktijken.

1.2.2 *De revoluties van de achttiende eeuw*

De Amerikaanse Revolutie

In de Britse koloniën in Noord-Amerika nam de blanke, geïmmigreerde bevolking geen genoegen meer met bestuur vanuit het Europese moederland, zeker niet toen de kolonisten steeds zwaarder werden belast, zonder dat zij veel invloed op het bestuur kregen. Bewoners van de dertien provincies rond New York keerden zich tegen de hoge Britse belastingen. Op 4 juli 1776 verklaarden de Verenigde Staten van Amerika zich onafhankelijk van de Britten. De uiteindelijke overwinning van deze en andere kolonies en het opstellen van de Amerikaanse Grondwet in 1787 waren een lichtend voorbeeld voor